

Рівненський державний гуманітарний університет

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 4

Рівне – 2015

**Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет**

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 4

Рівне – 2015

Психологія: реальність і перспективи: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. - Випуск 4 - Рівне: РДГУ, 2015 – 300 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Павелків Роман Володимирович - доктор психологічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та навчально-методичної роботи, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету

Заступник головного редактора:

Безлюдна Валентина Іванівна - кандидат педагогічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Максименко Сергій Дмитрович – академік-секретар відділення психології, вікової фізіології дефектології НАПН України, дійсний член НАПН України, директор Інституту психології ім. Г. С. Костюка

Ямницький Вадим Маркович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету;

Юрченко Вікторія Миколаївна – доктор психологічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Михальчук Наталія Олександрівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики англійської мови та прикладної лінгвістики Рівненського державного гуманітарного університету

Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету;

Петренко Оксана Борисівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

Шугасва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету;

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін, ректор Національного університету «Острозька академія»;

Вірна Жанна Петрівна – доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки;

Гошовський Ярослав Олександрович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки;

Воробйов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету;

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи, завідувач кафедри педагогіки і психології (дошкільної і корекційної) Рівненського державного гуманітарного університету;

Корчакова Наталія Вікторівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету (**відповідальний секретар**);

Созонюк Ольга Степанівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 8 від 27 березня 2015 р.).

Свідоцтво про державну реєстрацію **Серія КВ №18713-7513Р**

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи не рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет.e-mail: pavelkiv_rv@ukr.net

References

1. Instruktyvno-metodychni rekomendatsii shchodo diialnosti pratsivnykiv psykholohichnoi sluzhby u 2012/2013 n. r. [Elektronnyi resurs]: Lyst MONmolodi i sport vid 19.07.2012 r. № 1/9-517. – Rezhym dostupu: <http://psyua.com.ua/page/zakon.php>.
2. «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro psykholohichnu sluzhbu systemy osvity Ukrainy». Nakaz № 127 vid 03.05.99 (Iz zminamy, vnesenymy zghidno z Nakazom MON N 439 (z0570-01) vid 07.06.2001) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.osvita.ua/Ser_ocv/3076
3. Bludova L. Rol psykholohichnoi sluzhby v navchalno-vykhovnii roboti // Osvita. Tekhnikumy, koledzhi. – 2004. - № 1. – S.31-37.
4. Diialnist psykholohichnoi sluzhby: metodychni ta etychni aktsenty: metodychnyi posibnyk / uporiadnyk K.M. Mulika. – Poltava: POIPPO, 2007. – 156 s.
5. Zeer Je. F. Psihologija professij: ucheb. posob. dlja studentov vuzov / Je. F. Zeer. – M.: Akademicheskij proekt; Ekaterinburg: Delovaja kniga, 2003. – 336 s.
6. Naukovo-metodychni zasady diialnosti psykholohichnoi sluzhby: [navch.-metod. posib.]: v 2 t. / za red. V.H. Panka, I. I. Tsushka. – K.: Nika-Tsentr, 2005.
7. Panok V. H. Psykholohichna sluzhba u vyshchomu navchalnomu zakladi / V. H. Panok // Aktualni problemy psykholohii: zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy. – K.: Lohos, 2008. – T. 7. – Vyp. 13. – S. 119-124.
8. Poplanova T.A. Psihologo-pedagogicheskoe soprovozhdenie uchashhihsja / T.A. Poplanova // Professional'noe obrazovanie. – 2006. - № 5. – S.20-25.

Резюме. Стаття посвящена дослідженню ролі психологічної служби в освітньому просторі вузу з урахуванням культурних, соціальних, економічних реалій оточуючого світу. Освітлюються основні завдання діяльності психологічної служби вузу по психологічній підтримці та супроводженню студентів в їх особистому і професійному розвитку.

Ключові слова: психологічна служба, вище навчальне закладення, особистість, професійне розвиток, психологічне супроводження, психологічна допомога.

Summary. The article deals with the role of psychological service in the educational environment of higher education establishment considering cultural, social and economic realities of the world. The main objectives of higher educational establishments' psychological service activity as to psychological support and assistance of students in their personal and professional development are demonstrated.

Key words: psychological service, higher education establishment, personality, professional development, psychological support, psychological assistance.

УДК 005.591.6: 159.9.07-051

О.Б. ПЕТРЕНКО

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА В ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ «ШКОЛИ СПРИЯННЯ ЗДОРОВ'Ю»

Проаналізовано зміст, напрями і особливості інноваційної діяльності практичного психолога в організації роботи «Школи сприяння здоров'ю». Схарактеризовано основні етапи інноваційної діяльності психологічної служби; з'ясовано, що інноваційна діяльність практичного психолога максимально сприяє формуванню соціально активної, творчої особистості, здатної до самостійної власної життєдіяльності. Визначено, що найбільш ефективними серед інноваційних технологій є інтерактивні технології. Своєю чергою, інтерактивні технології діяльності практичного психолога розподілено на технології діагностики, технології навчання і технології впровадження. Доведено, що інноваційна діяльність практичного психолога в організації роботи «Школи сприяння здоров'ю» сприяє позитивним змінам у стані здоров'я учнів, у їхній здатності адаптуватися до умов сьогодення.

Ключові слова: «Школа сприяння здоров'ю», інноваційна діяльність, практичний психолог, інтерактивні технології.

Постановка проблеми. Збереження й розвиток здоров'я молодого покоління – найважливіша функція шкільної освіти. На законодавчо-нормативному рівні вона закріплена Законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Концепцією позитивної мотивації на здоровий спосіб життя в дітей та учнівської молоді [7].

Конституція України визначає життя і здоров'я людини найвищими соціальними цінностями. Держава несе відповідальність перед людиною за свою діяльність і зобов'язана вирішувати завдання виховання здорового покоління, від чого значною мірою залежить соціально-економічний розвиток країни. Відтак, одним з найважливіших напрямів виховної роботи сьогодні є формування здорового способу життя, фізичних здібностей особистості.

Необхідно зауважити, що стан здоров'я сучасної людини залежить не тільки від зовнішніх умов, але й від особистісного ставлення до нього, тому необхідне усвідомлення формули: «Турбота про здоров'я – обов'язок кожного». Вироблення такого ставлення – найважливіша умова оздоровлення суспільства. Немає необхідності переконувати, що саме школа – це той єдиний інститут, через який проходить кожна людина, а навчально-виховний процес – єдиний систематизований процес можливого формування мотивів корисної для індивіда та суспільства поведінки. Відтак, роль школи, педагогів, практичних психологів, соціальних педагогів в збереженні та зміцненні здоров'я є провідною.

У Національній доктрині розвитку освіти одним із пріоритетних напрямів є пропаганда здорового способу життя. Тому створення моделі навчального закладу – *Школи сприяння здоров'ю*, у якій пріоритетом виступає здоров'я та життя дитини, є основою на сучасному етапі розвитку суспільства.

Головним завданням Школи сприяння здоров'ю є виховання учнівської молоді в дусі відповідального ставлення до власного здоров'я й здоров'я оточуючих як до найвищої індивідуальної та суспільної цінності. Це здійснюється шляхом розвитку валеологічної освіти, повноцінного медичного обслуговування, оптимізації режиму навчально-виховного процесу, створення екологічно та психологічно сприятливого життєвого простору.

Стан дослідження проблеми. У сучасних дослідженнях стосовно школи здоров'я (О. В. Буйневич, В. В. Григораш, С. М. Тихоплав, О. І. Чешенко) розкрито актуальність, сутність та особливості організації сучасних навчальних закладів у мережі шкіл сприяння здоров'ю, презентовано досвід створення шкіл культури здоров'я в окремих областях України [2; 4; 11; 12]. Однак діяльність практичного психолога в закладі освіти щодо організації роботи «Школи сприяння здоров'ю» наразі ще не стала предметом окремої розвідки, тому саме специфіка інноваційної діяльності практичного психолога в контексті досліджуваної проблеми і стала **метою статті**.

Виклад основного тексту дослідження. По суті, здоров'я є своєрідним дзеркалом соціально-економічного, екологічного, демографічного і санітарно-гігієнічного благополуччя країни, одним із соціальних індикаторів суспільного прогресу, важливим чинником, який впливає на якість та ефективність трудових ресурсів. Все більше уваги у сучасному соціумі приділяється проблемі збереження здоров'я особистості.

Для цього у навчальних закладах Бельгії, Німеччини, згідно з ідеями проекту Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), було створено Школи зміцнення здоров'я. Їм передували «Осередки зміцнення здоров'я» – невеликі групи відібраних людей, які працювали задля зміцнення здоров'я учнів у школі.

Подібна робота з кінця 80-х років ХХ ст. проводиться і в школах України. Рух «Школа зміцнення здоров'я» широко охопив практично всі загальноосвітні навчальні заклади країни. У 1995 році Україна офіційно приєдналася до участі у міжнародному проекті «Європейська мережа Шкіл сприяння здоров'ю». Активізація цього руху відбулася завдяки проведенню з 2001 р. Всеукраїнських конкурсів Шкіл сприяння здоров'ю. У 2003 році була створена національна мережа шкіл сприяння здоров'ю, в основу концепції якої покладено ідеї збереження і зміцнення здоров'я на основі забезпечення умов і механізмів реалізації педагогічної ідеї щодо сприяння здоров'ю; здійснення навчання і виховання в інтересах особи і суспільства, створення сприятливих умов для всебічного розвитку окремої особистості [1]. В останнє десятиліття великої популярності набув педагогічний рух щодо створення моделі «Школи сприяння здоров'ю», колективи яких здійснюють системний моніторинг та оцінку різних аспектів здоров'я школярів [6].

Створення «Школи сприяння здоров'ю» доцільно проводити поетапно. Передусім, необхідно здійснити опитування учнів щодо проекту «Школи сприяння здоров'я» і зафіксувати наявні в них пропозиції. Результати опитування обговорюються на зібранні, де розробляється програма подальшої діяльності. Розроблена програма розглядається на шкільній раді, яка схвалює й удосконалює її. Усі учні можуть висловлювати свої пропозиції з приводу шляхів зміцнення здоров'я.

Як правило, програма «Школи сприяння здоров'ю» складається з трьох напрямів:

- *наукового*, який розробляє методологічні проблеми, обґрунтовує методичні аспекти експериментальної роботи.
- *практичного*, що включає моніторинг психічного та фізичного стану учасників навчально-виховного процесу (учнів, вчителів, батьків), а також корекцію виявлених при цьому відхилень.
- *освітнього*, що забезпечує просвітницьку роботу серед учнів, батьків та вчителів у формуванні у них орієнтації на здоровий спосіб життя та використання вчителями здоров'язберігаючих технологій у навчально-виховному процесі [12].

Разом із громадськістю педагоги школи працюють задля збереження здоров'я учасників навчально-виховного процесу, залучають їх до занять фізичною культурою і спортом, намагаються не допустити будь-якої форми насильства в навчальних закладах, упроваджують у практику результати міжгалузевих наукових досліджень із проблем зміцнення здоров'я, організують медичну допомогу учням, якісне медичне обслуговування працівників освіти, займаються пропагандою здорового способу життя та вихованням культурної поведінки.

Для розвитку фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я кожного учня в «Школі сприяння здоров'ю» забезпечуються:

- комплексний підхід до гармонійного формування всіх складових здоров'я;
- удосконалення фізичної та психологічної підготовки до активного життя й професійної діяльності на принципах, що забезпечують оздоровчу спрямованість та індивідуальність підходів;

- використання різноманітних форм рухової активності та інших засобів фізичного вдосконалення [12].

Виконання зазначених завдань дає змогу досягти істотного зниження рівня захворюваності дітей, підлітків, молоді, підвищити рівень профілактичної роботи, стимулювати прагнення до здорового способу життя, зменшити вплив шкідливих звичок на здоров'я дітей і молоді. Причому, одну з найважливіших ролей у виконанні зазначених завдань відіграє практичний психолог.

Необхідно зауважити, що в Україні вже понад 20 років існує психологічна служба системи освіти, основною метою діяльності якої є психологічне забезпечення та підвищення ефективності педагогічного процесу, захист психічного здоров'я і соціального благополуччя усіх його учасників: вихованців, учнів, студентів, педагогічних і науково-педагогічних працівників. Так, станом на 1 червня 2013 року в системі освіти налічувалось 24 тис. 546 працівників психологічної служби, серед працівників служби налічується: 16266 – практичні психологи закладів освіти, 7362 – соціальні педагоги, 918 – методисти районних, міських та обласних центрів психологічної служби або методкабінетів відповідного рівня [9]. У цілому, найгірша ситуація щодо забезпечення практичними психологами у позашкільних навчальних закладах України: на 17,3% забезпечені міські ПНЗ та на 9,5% ПНЗ, які знаходяться в сільській місцевості [там само].

Попри такий стан розвитку психологічної служби, саме психологічна служба (насамперед, психолог і соціальний педагог) відіграють провідну роль у процесі створення в школі здорового мікроклімату. Негативні зміни в родинних стосунках великої частини сімей вимагають від психолога особливої підготовки до роботи з батьками з метою вироблення в них умінь профілактики адиктивної поведінки дітей [5].

Саме психологічна служба повинна окреслити шляхи створення ситуацій успіху для дитини. Практичному психологу необхідно вчасно подбати про створення для кожного учня психологічного комфорту. У школі зі здоровим мікрокліматом кожна дитина має право на соціально-педагогічний супровід. Роботу, яку проводить психологічна служба, можна розділити на такі *етапи*:

1. Бесіда для налагодження контакту.
2. Особистісно орієнтований підхід.
3. Діагностичне обстеження.
4. Застосування методик для з'ясування причин експериментування.
5. Перевірка правильності висновків.
6. Остаточний висновок і вироблення програми роботи з учнем.

Для забезпечення здорового мікроклімату в школі психологічна служба здійснює комплекс соціальних, освітніх, медико-психологічних заходів, спрямованих на запобігання розвитку негативних явищ серед учнів, педагогів і батьків. Психологічна служба школи забезпечує своєчасну профілактику різноманітних відхилень, сприяє включенню учнів у нову форму взаємин і відіграє роль посередника в системі взаємодії особистості із суспільством. Психологічна служба має змогу здійснювати комплексний трансформований вплив на розвиток особистості дитини для вироблення в неї імунітету до негативних впливів соціального оточення, профілактику й корекцію асоціальних проявів у поведінці учнів.

У контексті організації роботи «Школи сприяння здоров'ю» *практичний психолог*:

- планує й розробляє розвивальні корекційні програми профілактичної діяльності в школі з учнями;
- проводить психологічну експертизу та психолого-педагогічну корекцію асоціальної поведінки;
- проводить роботу з питань профілактики вживання учнями психоактивних речовин з дітьми та їхніми батьками;
- консультує педагогів із питань проведення профілактичної роботи з учнями;
- проводить тренінги для учнів, педагогів, батьків;
- формує психологічну культуру учнів, педагогів, батьків;
- входить до складу координаційної ради школи.

Лише в спільній роботі психологічна служба школи досягає комплексного вирішення цілої низки проблем окремої особистості й усього освітнього закладу. Спільна робота може бути окреслена *такими напрямками діяльності*:

- підвищення психолого-педагогічної та правової культури батьків у сфері прав дитини, збагачення їхнього виховного потенціалу;
- підвищення рівня знань педагогів у здійсненні диференційованого підходу до учнів;
- проведення комплексного вивчення індивідуальних особливостей учнів;
- виявлення причин, що ускладнюють формування особистості дитини;
- формування навичок ефективної комунікації як серед учнів, так і серед дорослих;
- здійснення первинної профілактики правопорушень неповнолітніх, уживання ними психоактивних речовин, конфліктних ситуацій і психогієни стосунків у сім'ї;
- надання методичної допомоги класним керівникам у вирішенні конфліктних ситуацій;
- залучення державних інститутів і громадських організацій до розв'язання проблем дітей.

Тісна взаємодія психологічної служби та класного керівника в соціально-педагогічній діяльності є основою профілактичної роботи. Вона включає грамотну, послідовну й систематичну роботу щодо діагностики учня, аналіз чинників, причин і обставин, які спричиняють відхилення в поведінці школяра й перші спроби експериментування з психоактивними речовинами.

Така взаємодія дасть змогу:

- визначити конкретні напрями роботи з учнями та батьками;

- обрати відповідні форми допомоги учням і батькам;
- посилити виховні функції сім'ї;
- попередити початок експериментування підлітками з психоактивними речовинами.

Водночас, практичному психологу необхідно звертати увагу на пошуки таких інноваційних технологій своєї діяльності, які б максимально сприяли формуванню соціально активної, творчої особистості, здатної до самостійної власної життєдіяльності.

Практичному психологу варто пам'ятати, що *інноваційна діяльність* – це цілеспрямована діяльність, що допомагає у вирішенні як глобальних (профілактики негативних проявів у поведінці неповнолітніх), так і низки часткових завдань, до яких відносяться:

- навчання ефективним навичкам спілкування;
- навчання критичному мисленню;
- навчання прийняттю відповідальних рішень;
- відпрацювання адекватної самооцінки;
- формування вміння вирішувати проблеми, відстоювати власні думки, протидіяти тиску ззовні;
- формування вміння робити правильний здоровий вибір, уникати можливих ризиків;
- запобігання стресам;
- формувати вміння конструктивно вирішувати конфлікти.

Головним завданням практичного психолога в організації роботи «Школи сприяння здоров'ю» є вдосконалення інноваційної діяльності, розробка й впровадження інноваційних технологій, найбільш ефективні з яких – інтерактивні. Актуальність інтерактивних практично-навчальних форм зумовлена тим, що вони не лише дають певний обсяг знань учням, але й формують у них конкретні навички поведінки в ставленні до власного здоров'я, оточуючого середовища й інших людей.

Інтерактивні технології – це взаємодія партнерів, у процесі спілкування яких інтерпретується ситуація й конструюються особистісні цілі. При цьому розвиток особистості проходить у процесі взаємодії з іншими людьми в системі безпосереднього спілкування, при якому забезпечується активність особистості відповідно до соціальних норм, ролей і установок партнерів із взаємодії.

Особливість інтерактивних технологій у інноваційній діяльності практичного психолога полягає в тому, що в їх основі лежать міжпредметні зв'язки з педагогіки, психології, соціології, медицини [4].

Інтерактивні технології використовуються як у роботі з позитивно орієнтованими підлітками, так і з групами ризику. Виокремимо завдання, які мають вирішуватись за допомогою інтерактивних технологій у організації роботи «Школи сприяння здоров'ю»:

- створення соціально-педагогічних умов, спрямованих на позитивну зміну в знаннях, звичках і вчинках, щодо здорового способу життя, правового забезпечення процесу ефективного виховання;
- створення умов для активної просвітницької роботи щодо попередження негативних явищ у молодіжному середовищі через надання повноважень неповнолітнім;
- виявлення серед дітей і молоді позитивних лідерів, а також спонукання осіб із груп ризику до переорієнтації лідерських якостей із негативних на позитивні;
- підготовка педагогів та учнів до просвітницької профілактичної діяльності;
- підвищення соціальної компетентності молоді в питаннях попередження та подолання негативних явищ, формування відповідальної поведінки.

Відтак, інноваційні інтерактивні технології – це, насамперед, просвітницькі технології, які поділяються на технології спонтанного спілкування й технології мобілізації ресурсів.

Просвітницька технологія спрямована на поширення знань, консультування як педагогів, так і учнів у системі соціальних комунікацій. Такі технології застосовуються під час індивідуального, групового, масового спілкування в умовах навчального закладу, за місцем проживання, у місцях масових зборів і відпочинку молоді. У впровадженні просвітницьких технологій нерідко провідну роль відіграють самі учні, які працюють з однолітками. Практичні психологи виконують роль консультантів, помічників. Вагомими є знання особливостей соціокультурної групи, з якими підлітки мають намір працювати.

Інтерактивні просвітницькі технології поділяються на *технології діагностики*, *технології навчання* і *технології впровадження*. Вони спрямовані на створення умов для просвітницької роботи й передбачають добір педагогів і підлітків, а також підготовку обох категорій до роботи.

Напрями впровадження інтерактивних технологій:

- під час викладання предметів гуманітарного й природничого циклів;
- у процесі позакласної та позашкільної виховної роботи та в роботі з батьками;
- через навчальні й позашкільні установи, соціальні служби, спеціальні установи;
- через організацію превентивної роботи в навчальних і позашкільних установах, вищих навчальних закладах, насамперед педагогічного профілю, соціальних службах, молодіжних і громадських об'єднаннях;
- через діяльність учнівського самоврядування;
- через законодавчу політику в галузі освіти, охорони здоров'я, соціальної діяльності щодо превентивної роботи з молоддю.

Необхідно зауважити, що інноваційна діяльність практичного психолога в реалізації завдань «Школи сприяння здоров'ю» полягає в діагностуванні з питань психологічного здоров'я учнів школи та в напрямі реабілітації учнівської молоді, яка потребує психолого-педагогічного втручання; в організації зустрічей з

лікарями, фахівцями з питань загартування та поліпшення фізичного розвитку, засідань, на яких розглядаються проблеми тютюнокуріння, уживання алкогольних напоїв, наркотичних речовин.

Психологічна діагностика дає змогу скласти досить повну картину здоров'я учнів, їх соціального благополуччя, рівень інтелектуальних навантажень. Результати діагностичних обстежень дають змогу учительському колективу впливати на розвиток кожної дитини на основі даних про стан її здоров'я, самопочуття в колективі, рівень навантажень. Психологічною службою проводяться засідання батьківського університету, індивідуальні та групові бесіди, тренінгові заняття, наукові конференції тощо.

Особливо ефективними є так звані інформаційно-пізнавальні години спілкування на різні теми: «СНІД. Як уберегти себе від зараження вірусом», «Зміни в організмі, пов'язані з початком статевого дозрівання», «Активна профілактика вживання алкоголю та тютюну – свідоме ставлення до власного здоров'я». Останнім часом все більшої популярності набуває нова форма роботи – моніторингове опитування учнів школи на тему «Аргументи й контраргументи на користь об'єднання зусиль для наступу на шкідливий спосіб життя»; тестування «Інформація – гарант захищеності» тощо.

Інформаційно-практичні заняття практичних психологів з учнями доречно проводити у вигляді групових занять із використанням активних форм роботи, таких як створення проблемних ситуацій, ситуацій активного пошуку власного рішення, роздумів, протилежності тверджень тощо. Робота має охоплювати всіх учнів, без відокремлення тих, які відносяться до так званих «груп ризику». Інформація, яка подається, має поглиблювати знання учнів, формувати усвідомлення проблеми, сприяти переосмисленню свого ставлення до шкідливих звичок.

У процесі організації роботи «Школи сприяння здоров'ю» практичний психолог має спиратися на знання вікових і психологічних особливостей учнів, учнівських груп.

Участь усіх дітей в інтерактивних видах діяльності дозволяє визначити ставлення групи до будь-яких проблем і вчасно провести корекційну роботу. Спільна робота знімає або пом'якшує реакції настороженості, недовіри, підозрливості, допомагає подолати механізми психологічного захисту, які особливо яскраво проявляються в дітей із девіантною поведінкою. У групі формується громадська думка, яка долає удавану привабливість, престижність уживання шкідливих речовин, що нав'язується зовнішнім середовищем.

Особливо ефективними є так звані інформаційно-пізнавальні години спілкування на різні теми: «СНІД. Як уберегти себе від зараження вірусом», «Зміни в організмі, пов'язані з початком статевого дозрівання», «Активна профілактика вживання алкоголю та тютюну – свідоме ставлення до власного здоров'я». Останнім часом все більшої популярності набуває нова форма роботи – моніторингове опитування учнів школи на тему «Аргументи й контраргументи на користь об'єднання зусиль для наступу на шкідливий спосіб життя»; тестування «Інформація – гарант захищеності» тощо.

Інформаційно-практичні заняття практичних психологів з учнями доречно проводити у вигляді групових занять із використанням активних форм роботи, таких як створення проблемних ситуацій, ситуацій активного пошуку власного рішення, роздумів, протилежності тверджень тощо. Робота має охоплювати всіх учнів, без відокремлення тих, які відносяться до так званих «груп ризику». Інформація, яка подається, має поглиблювати знання учнів, формувати усвідомлення проблеми, сприяти переосмисленню свого ставлення до шкідливих звичок.

У процесі організації роботи «Школи сприяння здоров'ю» практичний психолог має спиратися на знання вікових і психологічних особливостей учнів, учнівських груп.

Участь усіх дітей в інтерактивних видах діяльності дозволяє визначити ставлення групи до будь-яких проблем і вчасно провести корекційну роботу. Спільна робота знімає або пом'якшує реакції настороженості, недовіри, підозрливості, допомагає подолати механізми психологічного захисту, які особливо яскраво проявляються в дітей із девіантною поведінкою. У групі формується громадська думка, яка долає удавану привабливість, престижність уживання шкідливих речовин, що нав'язується зовнішнім середовищем.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Здійснений аналіз дає можливість виокремити ефективні методи в технології інноваційної діяльності практичного психолога в організації діяльності «Школи сприяння здоров'ю», дає можливість стверджувати, що інноваційна діяльність практичного психолога сприяє позитивним змінам у стані здоров'я учнів, у їхній здатності адаптуватися до умов сьогодення. Використання здоров'язберігаючих технологій, формування життєвих навичок, спрямованих на заохочення учнів до ведення здорового способу життя є важливою умовою інноваційної діяльності практичного психолога у закладі освіти. Перспективою подальших досліджень визначаємо визначення ролі практичного психолога у моніторингу стану здоров'я учнів та у максимально ефективному використанні отриманих результатів в діяльності «Школи сприяння здоров'ю».

Список використаних джерел

1. Бережна Т. І. Здоров'язбереження – чийх рук справа? Національна мережа шкіл сприяння здоров'ю як інноваційний освітній процес / Т. І. Бережна // Управління освітою. – Квітень, 2011. – число 7 (259). – С. 14-17.
2. Буйневич О. В. Школа культури здоров'я «Барвистий світ твого життя». / О. В. Буйневич // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2010. – № 3. – С. 42-46.
3. Завгородня О. В. Проблема психологічного здоров'я: спроба теоретичного аналізу / О. В. Завгородня // Практ. психологія та соціальна робота. – 2007. – № 1. – С. 55-60.

4. Здоров'язберігаючі педагогічні ідеї та новації навчальних закладів Національної мережі шкіл сприяння здоров'ю. Педагогічні ідеї та новації з проблем виховання педагогів та навчальних закладів Одеської області. / Упорядник О. І. Чешенко. – Одеський обласний інститут удосконалення вчителів. – Одеса, 2010 – 32 с. 10.
5. Інструктивно-методичний лист “Про стан, проблеми та основні завдання психологічної служби на 2011/2012 рік” : Режим доступу : mkrmk.at.ua/psiholog.doc
6. Кириленко С. В. Моніторинг школи культури здоров'я / С. В. Кириленко. – К.: Основа, 2008. – 176 с.
7. Концепція формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та молоді/ – Режим доступу: <http://www.nvo-9.km.ua/stat/stat1.html>
8. Максименко С. Д. Психічне здоров'я дітей / С. Д. Максименко // Психолог. – січень1(1) 2002. – С.4.
9. Про діяльність психологічної служби у 2013/2014 навчальному році. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/36555/
10. Психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров'я / Навчальний посібник : М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк, А. Ф. Косенко, Т. І. Кочергіна. – К. : Фірма “ІНККОС”, 2002 – 272 с.
11. Тихоплав С. М. Школа культури здоров'я. / С. М. Тихоплав // Сучасна школа України. – 2011. – №5. – С. 58-62.
12. Школа здоров'я. Частина 1. Частина 2. / Уклад. В. В. Григораш. – Х.: Вид. група «Основа», 2010. – 208 с. – (Бібліотека журналу «Управління школою»; Вип. 8 (92), Вип. 10 (94)).

References

1. Berezna T. I. Zdorov'yazberezhennya – chy`yix ruk sprava? Nacional`na merezha shkil spry`yannya zdorov'yu yak innovacijny`j osvitynij proces / T. I. Berezna // Upravlinnya osvityou. – Kvitenn`, 2011. – chy`slo 7 (259). – 14-17 s.
2. Bujnevych O. V. Shkola kul`tury` zdorov'ya «Barvy`sty`j svit tvogo zhy`ttya». / O. V. Bujnevych // Dy`rektor shkoly`, liceyu, gimnaziyi. – 2010. –№3. – 42-46 s.
3. Zavgorodnya O. V. Problema psy`xologichnogo zdorov'ya: sproba teorety`chnogo analizu / O. V. Zavgorodnya // Prakt. psy`xologiya ta social`na robota. – 2007.– № 1.– 55-60 s.
4. Zdorov'yazberigayuchi pedagogichni ideyi ta novacyi navchal`ny`x zakladiv Nacional`noyi merezhi shkil spry`yannya zdorov'yu. Pedagogichni ideyi ta novacyi z problem vy`xovannya pedagogiv ta navchal`ny`x zakladiv Odes`koyi oblasti. / Uporyadny`k O. I. Cheshenko. – Odes`ky`j oblasny`j insty`tud oskonalennya vchy`teliv. – Odesa, 2010 – 32 s.
5. Instrukty`vno-metody`chny`j ly`st “Pro stan, problemy` ta osnovni zavdannya psy`xologichnoyi sluzhby` na 2011/2012 rik” : Rezhym dostupu : mkrmk.at.ua/psiholog.doc
6. Ky`ry`lenko S. V. Monitory`ng shkoly` kul`tury` zdorov'ya / S. V. Ky`ry`lenko. – K.: Osnova, 2008. – 176 s.
7. Konceptiya formuvannya pozy`ty`vnoyi moty`vacyi na zdorovy`j sposib zhy`ttya u ditej ta molodi/ – Rezhym dostupu: <http://www.nvo-9.km.ua/stat/stat1.html>
8. Maksy`menko S. D. Psy`xichne zdorov'ya ditej / S. D. Maksy`menko // Psy`xolog. – sichen`1(1) 2002. – 4 s.
9. Pro diyal`nist` psy`xologichnoyi sluzhby` u 2013/2014 navchal`nomu roci. – Rezhym dostupu: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/36555/
10. Psy`xologichne zabezpechennya psy`xichnogo i fizy`chnogo zdorov'ya / Navchal`ny`j posibny`k : M.S. Korol`chuk, V.M. Krajnyuk, A.F. Kosenko, T.I. Kochergina. – K. : Firma “ІНККОС”, 2002 – 272 s.
11. Ty`xoplav S. M. Shkola kul`tury` zdorov'ya. / S. M. Ty`xoplav // Suchasna shkola Ukrayiny`. – 2011. – №5. – 58-62 s.
12. Shkola zdorov'ya. Chasty`na 1. Chasty`na 2. / Uklad. V. V. Gry`gorash. – Х.: Vy`d. grupa «Основа», 2010. – 208 s. – (Biblioteka zhurnalu «Upravlinnya shkolyou»; Vy`p. 8 (92), Vy`p. 10 (94)).

Резюме. Проанализировано содержание, направления и особенности инновационной деятельности практического психолога в организации работы «Школы содействия здоровью». Охарактеризованы основные этапы инновационной деятельности психологической службы; выяснено, что инновационная деятельность практического психолога максимально содействует формированию социально активной, творческой личности, способной к самостоятельной собственной жизнедеятельности. Определено, что наиболее эффективными среди инновационных технологий есть интерактивные технологии. В частности, интерактивные технологии деятельности практического психолога распределены на технологии диагностики, технологии обучения и технологии внедрения. Доказано, что инновационная деятельность практического психолога в организации работы «Школы содействия здоровью» содействует положительным изменениям в состоянии здоровья учеников, в их способности адаптироваться к условиям настоящего.

Ключевые слова: «Школа содействия здоровью», инновационная деятельность, практический психолог, интерактивные технологии.

Summary. The author analyzed the content, direction and characteristics of innovation activities of practical psychologist in the organization of the "Health Promoting Schools". In this article, we determined basic stages of innovation activities of psychological services; found that innovative activity of practical psychologist contributes the most socially active, creative personality, capable of independent life of its own. The author determined that the most

effective among innovative technologies are interactive technologies. In turn, interactive technologies of activities of practical psychology divided into diagnostic technologies, technology training and technology implementation. In addition, we proved that innovation activities of practical psychologist in the organization of the "Health Promoting Schools" promotes positive changes in health status of students in their ability to adapt to the present.

Key words: "Health Promoting School" innovation activities, practical psychologist, interactive technology.

УДК 159.9

С.А. ЛИТВИНЕНКО, В.М. ЯМНИЦЬКИЙ

ПСИХОЛОГІЯ ТРАВМИ: ТРАНСГЕНЕРАЦІЙНИЙ ТА ФЕНОМЕНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

У статті висвітлено особливості трансгенераційного та феноменологічного підходів у розгляді психології травм, що розкриваються у провідних психологічних теоріях. Дослідження здійснені у руслі трансгенераційного підходу доводять, що у суспільстві, яке протягом життя кількох поколінь зазнало масової травматизації, втрачаються уявлення про здорове і адаптивне функціонування та формується травмоцентрична культура суспільства. Водночас трансгенераційний механізм сприяє як передачі з покоління в покоління травматичного досвіду, так і засобів подолання травми.

Ключові слова: психічна травма, посттравматичний стресовий розлад, прихована лояльність.

Постановка проблеми. Минуло майже півтора століття відтоді, коли науковці звернулися до вивчення психологічної травми, та тисячоліття досвіду людства у подоланні душевних страждань і втрат. Описи впливу травматичних подій та екстремальних ситуацій на людину сягають у глибину століть. Дослідники знаходять їх у древніх епосах та багатьох літературних творах різного періоду, що ілюструють схожість глибинних людських реакцій на травматичні події в різних культурах. У загальному сенсі психологічна травма розглядається як реакція особистості на стресові життєві події, як певна «нормальна реакція на ненормальні обставини». Травма виявляє вплив на подальше життя людини, руйнуючи її фізичне та психічне здоров'я. Принцип історизму зобов'язує нас розглядати цей феномен в часовому, соціальному і культурному контекстах, а розуміння психологічної травми та особливості психологічної допомоги багато в чому залежать від того, в якому категоріальному просторі розглядається це поняття.

Метою статті виступив аналіз особливостей трансгенераційного та феноменологічного підходів у розгляді психології травм.

Наукове дослідження проблематики травми розпочалося з другої половини XIX століття з розвитком психологічної науки і народженням психотерапії. Технічний прогрес привніс не тільки комфорт і можливості для полегшення праці, а й нещасні випадки, катастрофи, що створило новий соціальний контекст формування уявлень про травму. У зв'язку з надзвичайним поширенням травмуючих ситуацій практично всі базові психотерапевтичні підходи зверталися до проблеми травми, методів і технологій подолання травматичних переживань. Поняття психічної травми запропонував німецький невролог Альберт Ойленбург у 1878 р. і пізніше воно набуло подальшого розвитку з позицій різних психологічних теорій. Наприкінці XIX століття склалися теорії, що підкреслюють психологічну природу травми: диссоціативна модель, яка вийшла із французької психіатричної традиції (зокрема, П.Жане), і модель відреагування Й.Брейера і З.Фрейда. Уведення в науковий обіг поняття посттравматичного стресового розладу (ПТСР) дозволило сформулювати загальну модель реагування людини на травму. Крайня травматизація перевищує психічні можливості людини, спроможність інтегрувати переживання травматичного досвіду у контекст значень. За понад столітню історію змінилося саме розуміння травми, її причин і впливу на людину, поняття норми, напрями і методи терапії, суспільне ставлення. З новими підходами приходять і нові запитання, а також гостріше постають старі. Сучасні теорії травми репрезентуються на індивідуальному (особистісному) і колективному (групи або етносу, країни в цілому) рівнях.

Колективні антропогенні катастрофи (війни, репресії, етнічне насильство, економічні та екологічні кризи і т.ін.) призвели до усвідомлення глибини потрясінь та масштабності психологічних і культурних наслідків травматизації, що призводить до емоційних і поведінкових спотворень у наступних поколіннях, проблем ідентифікації та міжпоколінних конфліктів, як у жертв, так і катів. У зв'язку з цим одним із напрямів розгляду травми, який почав інтенсивно розвиватися у 60-70 рр. XX ст. (М.Боуен, Ф.Дольто, Н.Абрахам, І.Бузормені-Надь, М.Терек та ін.) виступив трансгенераційний підхід. Вагомий внесок в осмислення того, що минуле присутнє в сьогоденні та ролі травматичного загальнолюдського досвіду в його відображенні в окремих долях і формуванні життєвих сценаріїв груп, належить психоаналізу. Починаючи з робіт З.Фрейда, ідеї трансляції сімейного досвіду розвивалися, наповнювалися новим змістом та інтегрувалися в межах трансгенераційного підходу у багатьох психологічних школах.

Розширив межі осягнення людських переживань, зокрема і травматичних, та розуміння буття у світі феноменологічний підхід, згідно якого кожна людина має унікальну здатність по-своєму сприймати та інтерпретувати світ. Феноменологія стала методологічним принципом екзистенційної психології та психотерапії (Л.Бінсвангер, Р.Мей, Р.Лейнг, А. Ленглі, Е. Спінеллі, І.Ялом та ін.), що втілюється у переході від аналізу структур свідомості до аналізу сенсу, різних способів буття, бачення і розуміння людиною світу; інтереси до

З М І С Т

<i>Передмова</i>	3
Павелків Р.В. Завдання та перспективи психологічної служби РДГУ	4
Петренко О.Б. Інноваційна діяльність практичного психолога в організації роботи «школи сприяння здоров'ю»	8
Литвиненко С.А., Ямницький В.М. Психологія травми: трансгенераційний та феноменологічний аспекти	14
Абрамова С.В. Психолого-педагогічна діагностика сформованості соціальної активності у старших підлітків	17
Артемова О.І. Креативність як чинник розвитку професійних якостей майбутнього практичного психолога	22
Барно О.М. Причинно-наслідкові відносини у психології розвитку особистості	26
Білоус Р.М., Боровська А.С. Ціннісні орієнтації в процесі самоактуалізації старшокласників	31
Большакова А.М. Поведінка типу А як проблема професійного здоров'я майбутніх менеджерів	33
Борейчук І.О., Євдокимов Р.В. Умови використання арт-терапевтичних технік в роботі із геронтопсихологічною групою клієнтів	36
Борисова А.О. Психологічний моніторинг міжкультурної адаптації студентів-іноземців у країні навчання	40
Бучко В.Б. Проблема справедливості психологічний аспект	43
Вознюк Ю.С. Аналіз проблеми самоствердження особистості	49
Воробійов А.М., Демчук О.О. Умови адаптації та фактори дезадаптації студентів до навчання у вищому навчальному закладі	52
Воронов Н.П., Курячий С.В. Здоровьесберегающие технологии в профилактике состояния здоровья студентов специальной медицинской группы с заболеваниями сердечно-сосудистой системы и опорно-двигательного аппарата	55
Герман Л.В. Значущість психологічної складової у професійній підготовці правоохоронців	60
Грицюк І.М. Емоційне виховання як засіб запобігання емоційної травми у дітей	63
Грубляк В.В. Розвиток пізнавальної активності студентів в процесі самонавчання	66
Давидюк С.Г., Пащенко О.О. Психологічні особливості прояву креативності студентів гуманітарного та технічного профілю	71
Демянюк О.Б. Образ світу як психологічна основа самореалізації молоді	74
Дружиніна І.А. Емпатія у системі професійно важливих якостей майбутніх психологів	78
Дучимінська Т.І. Соціально-психологічний тренінг як засіб корекції проявів особистісної безпорадності студентів	82
Жарікова С.Б. Образ «Я» підлітка у цілісній моделі психологічного здоров'я особистості	85
Жидко М.Е., Лушина Т.А. Проблема психологічної структури научного мировоззрення у студентів сучасного технічного університету	89
Жидко М.С., Кравченко К.О. Особливості переживання у льотчиків на гострій стадії горя	93
Жидко М.С., Журавская О.В. Особливості психологічної диференціації професійної дезадаптації, професійної деформації та емоційного вигорання	99
Жизномірська О.Я. Психологічне здоров'я особистості молодшого шкільного та підліткового віку	103
Іванашко О.Є., Вічалковська Н.К. Соціально-психологічна адаптація особистості в умовах інклюзивної освіти	107
Іванова Н.Г. Психологічні основи підготовки, необхідні для успішного професійного становлення фахівців: ретроспективний аналіз проблеми	110
Істинюк І.Д. Педагогічна практика – провідний засіб забезпечення готовності студентів до інноваційної виховної діяльності з молодшими школярами	114
Кідалова М.М. Фасилітативний супровід емоційних бар'єрів у підлітковому віці як умова збереження психологічного здоров'я	118
Корчакова Н.В. Диспозиційні основи просоціальності	124
Коширець В.В., Шкарлатюк К.І. Самофутурування як чинник самореалізації студентів з порушеннями розвитку	129
Крюкова Л.В. Сучасні підходи щодо динаміки емоційних процесів та їх впливу на здоров'я особистості школяра	132
Кулаков Р.С. Особливості профконсультаційного супроводу професійного самовизначення старшокласників впродовж навчання в школі	135
Кулакова Л.М. Моральний розвиток особистості засобами художньої літератури як підґрунтя формування почуття власної гідності у молодших школярів	140
Курдибаха О.М. Теоретичний аналіз проблем гендерного розвитку підлітків у процесі соціалізації	144
Левус Н.І., Волошок О.В. Самоставлення у студентів з різною навчальною мотивацією	146
Левшунова К.В. Благополуччя та здоров'я: спільне та відмінне між поняттями	151
Лисенко Л.М. Теоретичні аспекти проблеми психічного здоров'я особистості	154

Ліщук А.В. Вплив ціннісних орієнтацій на професійне самовизначення старшокласників	157
Луцик Г.О. Напрямки роботи соціальних педагогів з профілактики девіантної поведінки підлітків	160
Марчук Ю.С. Психолог-практик та психолог-теоретик: особливості формування професійного мислення	163
Назаревич В.В., Коротун В.В. Використання малюнкових технік психотерапії для самоідентифікації студентів.....	166
Нікула Н.В. Шляхи формування методичної культури студентів на етапі професійної підготовки	170
Новік Л.О. Психологічні складові іміджу психолога	173
Ногачевська І.О. Розуміння текстів – базовий компонент вузівського навчання студентів.....	176
Олексієнко С.Б. Оволодіння майбутніми правоохоронцями психологічними знаннями, необхідними для створення соціально-психологічної характеристики об'єкта оперативного інтересу з політичного середовища.....	180
Олійник О.В. Готовність майбутнього вчителя початкової школи до виховання господарської культури молодших школярів	184
Павелків В.Р., Мокич Н.В. Психологічні ознаки в системах соціокультурного простору молодіжних субкультур	187
Паливода О.О. Психологічні аспекти професійного становлення особистості у вищому навчальному закладі	193
Петренко Н.В. Модель становлення професійної спрямованості менеджера на етапі навчання у вищому навчальному закладі.....	197
Пилип'юк Т.О., Мушкевич М.І. Гендерна диференціація особистісних особливостей осіб з різним ставленням до репродуктивного здоров'я.....	201
Пилипака Ю.І., Гамарнюк О.В., Романюк В.Л. Психічна травма як функціональна модель розладів психіки і поведінки особистості	205
Піонтковська Д.В. Розвиток національної ідентичності особистості в юнацькому віці	210
Рибак В.А. Особливості процесу соціально-психологічної адаптації першокурсників з особливими потребами.....	214
Рудь Г.В. Гендерні аспекти формування перспектив власного кар'єрного росту сучасної молоді.....	217
Рудюк О.В. Психологічне здоров'я особистості як копінг-ресурс подолання кризи безробіття.....	221
Савелюк Н.М. Елементи релігійного дискурсу в освітньо-виховному просторі України.....	226
Савенко Д.О. Проблема самоідентичності жінки в період раннього онтогенезу дитини	230
Савуляк В.О. Особливості запиту студентів щодо діяльності психологічної служби ВНЗ	233
Самойлова Н.В., Метіль Я.М. Підходи до розвитку психологічної компетентності студентів-валеологів	237
Ставицька О.Г. Оптимізація консультативної взаємодії психолога з клієнтом технологіями самопрезентації	240
Стаднік І.В., Мушкевич М.І. Психологічні особливості переживання посттравматичного стресового розладу (ПТСР) учасниками зони антитерористичної операції (АТО).....	244
Сторож О.В. Розвиток складових творчої соціалізації особистості	248
Тищенко І.А. Вплив статево-рольових стереотипів на професійну самореалізацію жінок у руслі проблеми гендерної освіти.....	254
Угрин О.Г. Роль організаційної ідентичності у процесі професійного становлення молодого спеціаліста.....	257
Федоренко Р.П. Вплив залежності партнерів від соціальних мереж на шлюбно-сімейні взаємини.....	261
Федюк Т.М., Корчакова Н.В. Особливості розвитку самооцінки у процесі соціалізації дітей з вадами слуху	264
Хлівна О.М. Психопрофілактика здоров'я в студентському віці	267
Хупавцева Н.О. Поняття соціального статусу у контексті проблеми становлення особистості.....	270
Чагарна С.Є. Особливості інтеграції дітей з порушеннями слуху	274
Чмир Т.В. Вольова сфера особистості: теоретичні аспекти	277
Шаповал І.М. Механізми EGO-захисту як детермінанта адаптивної стратегії особистості	280
Шевців М.В., Романюк В.Л. Особливості взаємозв'язку кольору очей і темпераменту у студентів-біологів в умовах рівненщини	285
Шевчик Р.В. Дослідження та корекція уваги у підлітків	288
Шуль М.Т. Теоретичні основи формування здорового способу життя учнів початкових класів як психолого-педагогічна проблема	292
Відомості про авторів	296

Наукове видання

ПСИХОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 4

Заснований у 2013 р.

Редактор збірника **Павелків Р.В.**
Відповідальний за підготовку збірника до видання **Безлюдна В.І.**
Технічний редактор **Суходольський В.І.**
Комп'ютерна верстка **Осипчук О.П.**

Здано до набору 22.04.2015 р. Підписано до друку 06.12.2013 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 29,14. Замовлення № 27042015 Наклад 90

Адреса: 33000 м. Рівне, вул. Ст. Бандери, 20
e-mail: dokacentr@mail.ru

Видавництво ТЗОВ "Дока центр"
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
Серія РВ № 54 від 09.09.2011

П - 86 **Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету. – Випуск 4. – Рівне:
РДГУ, 2015. – 300 с.**

ISBN 978-966-2695-00-7

Збірник наукових праць містить статті які відображають теоретичні та практичні аспекти найважливіших проблем психологічної науки.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, практичних працівників освіти, керівників дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК 316.627:159.9

ББК 88